

ՈՌԲԵՐՏ ԽԱՉԱՏՐՅԱՆ

Կրթության և գիտելիքի վարչություն, Բարձրագույն կրթության քաղաքականության բաժնի ղեկավար, Աբու Դաբի, Արաբական Միացյալ Էմիրություններ Բանասիրական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ

ԲՈՒՀԵՐԻ ՈՐԱԿԻ ԿԱՌԱՎԱՐՄԱՆ ՀԱՍՏԱԿԱՐԳԵՐԻ ԴԵՐՐ ԲԱՐՁՐԱԳՈՒՅՆ ԿՐԹՈՒԹՅԱՆ ՄՐՑՈՒՆԱԿՈՒԹՅԱՆ ԱՊԱՀՈՎՄԱՆ ԳՈՐԾՈՒՄ

Բարձրագույն կրթությունը պետության սոցիալ-տնտեսական զարգացումն ապահովող հիմնարար գործոններից է: Բարձրագույն ուսումնական հաստատությունները հանդես են գալիս որպես գիտելիքների պահպանման ու փոխանցման, նոր գիտելիքների ստեղծման և տարածման հիմնարար կենտրոններ, որոնք մարդկային կապիտալի ձևավորմամբ նպաստում են պետության սոցիալ-տնտեսական կայուն զարգացմանը: Հետևապես, բարձրագույն ուսումնական հաստատությունների առաջնահերթ խնդիրներից է դառնում կրթության որակի շարունակական բարելավումը (Donlagić et. al 2015: 39): Որակի շարունակական բարելավումը բուհերի գործունեության բոլոր առանցքային ոլորտներին սերտորեն փոխկապակցված գործընթացների համալիր է, որի նպատակն է ամրապնդել բարձրագույն կրթության որակի շարունակական բարելավման մշակույթը և այդպիսով խթանել բարձրագույն կրթության մրցունակությունը:

Գիտելիքահենք տնտեսությունում կրթության որակի կառավարման դերն ու նշանակությունը շարունակաբար ավելի է կարևորվում բուհի մրցունակության ապահովման տեսանկյունից: Գիտելիքահենք տնտեսությունը սոցիալ-տնտեսական, կրթագիտական, տեխնոլոգիական նոր մարտահրավերներ է առաջադրում գլոբալ մրցակցային միջավայրում գործող բուհերին: Բուհերը փորձում են այդ մարտահրավերներին ընդառաջ գնալով՝ բարելավել իրենց գործունեության արդյունքները և ավելի արդյունավետ և շահակիցներին միտված դարձնել իրենց գործունեությունը՝ առաջնահերթորեն կարևորելով կրթության որակի բարելավումը (Sahney et al 2008): Բուհերում իրականացվող կրթական և հետազոտական գործունեության որակը վճռորոշ նշանակություն ունի աշխատանքային ու կրթական ծառայությունների շուկայում բուհերի մրցունակության ապահովման գործում: Բուհերի մրցունակությունը վճռորոշ գործոն է նաև դրանց հեղինակության բարձրացման, դիրքի ամրապնդման և երկարաժամկետ զարգացման տեսանկյունից:

Սույն հոդվածում քննարկվում են բարձրագույն կրթության որակի ապահովման ոլորտի հասկացութային շրջանակը, որակի ներքին ապահովման համակարգերի և դրանց փոխկապակցված բարձրագույն կրթության մրցունակության առանձնահատկություններն ու այդ մրցունակության գնահատման ցուցանիշները: Հոդվածի շրջանակներում ուսումնասիրված որակի կառավարման համակարգերի ընդհանրությունների ու արդյունավետությունը պայմանավորող գործոնների ուսումնասիրությունը թույլ է տալիս հիմնավորել այս հայեցակարգի կիրառելիության նպատակահարմարությունը բուհերի ռազմավարական կառավարման շրջանակներում:

Հիմնաբառեր - գիտելիքահենք տնտեսություն, բարձրագույն կրթության մրցունակություն, բուհի մրցունակություն, բարձրագույն կրթության որակ, որակի ներքին ապահովման համակարգ:

Սույն հոդվածի արդիականությունը պայմանավորված է Հայաստանի Հանրապետությունում (ՀՀ) տեղի ունեցող սոցիալ-տնտեսական փոփոխություններով, ազգային մակարդակում բուհերի թվաքանակի աճով և զարգացմամբ, ՀՀ-ի՝ Եվրոպական բարձրագույն կրթության տարածքին (այսուհետ՝ ԵԲԿՏ) ինտեգրմամբ: Կրթության որակի բարձրացման հիմնախնդիրները յուրաքանչյուր պետության պետական քաղաքականության կարևորագույն բաղկացուցիչներից են, ինչպես նաև կրթության բնագավառում միջազգային կառույցների (ՅՈՒՆԵՍԿՕ, ՄԱԿ, ԵՄ) հիմնական կողմնորոշիչներից են: Բոլոնիայի գործընթացի համատեքստում ԵԲԿՏ-ի ձևավորմանն ուղղված գործընթացներում բարձրագույն կրթության որակի

ապահովման հիմնախնդիրներն առանցքային տեղ են զբաղեցնում, և դրանցից ոչ բոլորն են դեռևս լիարժեք լուծված համարվում: Ուստի, ոլորտային հետազոտությունների իրականացումն անհրաժեշտ հիմք է ստեղծում այդ խնդիրների թիրախային և այլընտրանքային լուծումների մշակման և իրականացման համար:

Գիտատեսական հիմքերի ապահովմամբ արժարժվող հիմնախնդիրները պրոյեկտվում են նաև ՀՀ բուհերի գործունեության համատեքստում, և համակարգված ու միաժամանակ բազմակողմանի մոտեցմամբ վերլուծության են ենթարկվում որակի կառավարման մի շարք միջազգային մոդելներ: Մասնավորապես՝ ոլորտային խնդիրների վերհանման և վերլուծության նպատակով ուսումնասիրվել

են մի շարք մասնագիտական գրականության աղբյուրներ, որակի կառավարման ոլորտում ՀՀ 20 պետական բուհերի փորձառությունն ու ռազմավարությունները, որակի կառավարման քաղաքականությունն արտացոլող մի շարք փաստաթղթեր, այդ թվում՝ հաշվետվություններ, ինստիտուցիոնալ հավատարմագրման ինքնավերլուծություններ ու փորձագիտական զեկույցներ: Սույն հետազոտությունը ֆինանսավորվել է ԱՄՆ պետքարտուղարության Հասարակայնության հետ կապերի գրասենյակի դրամաշնորհի շրջանակներում: Այս հոդվածում արտահայտված է հեղինակի դիրքորոշումը, որի համընկնումը ԱՄՆ պետքարտուղարության դիրքորոշման հետ պարտադիր չէ:

Բուհի մրցունակությունը սահմանվում է որպես տվյալ հաստատության կազմակերպական ներուճակության և կարողությունների այն մակարդակը, որը ներառում է փոխկապակցված մի շարք գործոններ: Վերջիններիս շարքում հարկավոր է առանձնահատուկ կերպով շեշտադրել՝ բուհի ակադեմիական հեղինակությունը, կրթության որակը, գիտահետազոտական արդյունքները և ձեռքբերումները, մրցակցային նորարարություններն ու պատենտները, մարդկային (այդ թվում՝ կազմակերպական գիտելիքը՝ աշխատակազմի գիտելիքները և հմտությունները), ֆինանսական և նյութատեխնիկական ռեսուրսները, ուսումնառողներին ու պրոֆեսորադասախոսական (ՊԴ) կազմին տրամադրվող աջակցության ծառայությունները, ռազմավարական ու գործառնական կառավարման համակարգերը, առանցքային շահակիցների հետ հարողակցության և հետադարձ կապի ապահովումը: Մրցունակությունը բնորոշվում է որպես տվյալ հաստատության՝ մրցակցությունը հաղթահարելու կարողունակությունը: Լինել մրցունակ նշանակում է ներքին և արտաքին շուկաներում ու հատույթներում գրավել գերիշխող դիրք՝ վերլուծելով սեփական առավելություններն ու կիրառելով համապատասխան մրցունակ մեթոդներ ու տեխնոլոգիաներ՝ սահմանված նպատակներին հասնելու համար (Kireeva et al. 2018:16):

Որակի ներքին ապահովման համակարգերը նախատեսված են երաշխավորելու, որ բուհերը արդյունավետորեն իրականացնում են իրենց կանոնադրական գործառնություններն ու ռազմավարական նպատակները, ինչպես նաև բարձրորակ կրթություն և այլ կրթական ծառայություններ են տրամադրում իրենց ուսումնառողներին և հասարակությանը: Որակի ներքին ապահովման համակարգերը կարող են խթանել բարձրագույն կրթության մրցունակությունը որակի շարունակական բարելավման մշակույթի ամրապնդման միջոցով: Պարբերաբար գնահատելով և մշտադիտարկելով իրենց կրթական ծրագրերի, հետազոտությունների և այլ ծառայությունների որակը՝ բուհերը կարող են

կանխատեսել ռիսկերը, բացահայտել բարելավման ենթակա ոլորտները և փոփոխություններ իրականացնել: Սա կարող է նպաստել առանցքային շահակիցների գոհունակության մակարդակի բարձրացմանը, ինչպես նաև բուհի դրական համբավի ձևավորմանն ու ամրապնդմանը: Որակի ներքին ապահովման համակարգերի կարևորագույն գործառնություններից է նաև ազգային չափանիշներին և միջազգային լավագույն փորձին բուհերի գործունեության համապատասխանության ապահովումը, որի շնորհիվ բուհերը կարող են առանձնանալ որակյալ կրթություն տրամադրելու իրենց հանձնառությամբ ու ակադեմիական գերազանցությունը խթանելու հեղինակությամբ:

Որակի ներքին ապահովման համակարգերը նաև առանցքային դեր են խաղում բուհերում թափանցիկության և հաշվետվողականության խթանման գործում: Պարբերաբար հաշվետու լինելով իրենց կրթական ծառայությունների որակի և դրանց գնահատման արդյունքների վերաբերյալ՝ բուհերը կարող են ներկայացնել թափանցիկության և հաշվետվողականության նկատմամբ իրենց քաղաքականություններն ու բուհի մրցունակությունը փաստող տեղեկություն տրամադրել առանցքային շահակիցներին, ներառյալ՝ ֆինանսավորող գործակալություններին և հավատարմագրող մարմիններին, ինչպես նաև ընդլայնել համագործակցության շրջանակը՝ ընդգրկելով նոր գործընկերներ: Բարձրագույն կրթության որակ հասկացության նկատմամբ հետաքրքրությունն առավել մեծացել է վերջին երեք տասնամյակների ընթացքում: Թեև որակ հասկացության հստակ սահմանումն ու բնորոշումը, որակի ապահովումը և բարելավումը հաճախ կարող են բարդ ու խնդրահարույց լինել, նշված հասկացությունների վերաբերյալ լայն հետաքրքրությունը պայմանավորված է մի շարք գործոններով, որոնցից կարելի է հատկապես առանձնացնել բուհերի մատուցած կրթության որակի մասին ճշգրիտ ու արժանահավատ տեղեկություն և տվյալներ ստանալու պահանջը: Ընդ որում, այդ պահանջը մի կողմից առաջադրվում է կառավարության և այլ պատկան մարմինների կողմից՝ կրթության պետական քաղաքականության մշակման և ֆինանսավորման համար անհրաժեշտ հիմքեր ապահովելու նպատակով, մյուս կողմից թույլ է տալիս դիմորդներին և ուսումնառողներին ընտրություն կատարել տարբեր բուհերի միջև, իսկ բուհերի տեսանկյունից՝ մշտադիտարկել ու շարունակաբար բարելավել մատուցվող կրթական ծրագրերն ու ծառայությունները, գործունեության առանցքային ոլորտներում կատարողականի արդյունքները: Ընդհանուր առմամբ, բարձրագույն կրթության որակի ապահովման պահանջը բխում է բարձրագույն կրթության առանցքային շահակիցների, կրթական և աշխատանքային շուկաների կարիքներ-

www.ardadatutyunjurnal.com

րից ու պահանջներից:

Բարձրագույն կրթության որակը, թեև լայն քննարկման ալիք է ստեղծել ակադեմիական շրջանակներում, սակայն այն չունի համընդհանուր սահմանում: Բարձրագույն կրթության համատեքստում որակ հասկացությունը տարբեր տեսաբանների կողմից ստացել է տարատեսակ բնորոշումներ: Բրոքերհոֆին ու նրա համախոհները (Brockerhoff, Huisman, and Laufer 2015) կարծում են, որ հստակ չէ, թե ինչպես է որակ հասկացությունը մեկնաբանվում բարձրագույն կրթության համատեքստում: Այն սահմանվում է որպես բազմաչափ եզրույթ (Krause 2012), որը միևնույն ժամանակ ունի դինամիկ և ենթատեքստային բնույթ, սակայն կարող է նաև ընկալվել տարբեր կերպ տարբեր շահակիցների կողմից (Schindler et al. 2015): Կրթության որակը ձևավորվում է այնպիսի բաղադրիչներից, ինչպիսիք են՝ բուհի ռազմավարությունը և դրա իրականացման գնահատման արդյունքները, կրթական ծրագրերի, կադրային և գիտական ներուժի որակը, որոնք ազդում են կրթական գործընթացների, ուսումնառողների, կրթական միջավայրի ու ռեսուրսների, կրթական ու նորարարական տեխնոլոգիաների և կրթության որակն ապահովող այլ առանցքային տարրերի վրա:

Բարձրագույն կրթության որակը սահմանվում է որպես բուհի կրթագիտական գործունեության համապատասխանություն պետական չափորոշիչներին, հասարակության ու պետության սոցիալ-տնտեսական պահանջներին և մշակութային պահանջմունքներին: Բարձրագույն կրթության որակի կառավարումը բուհի գործունեության արդյունավետության և ճանաչելիության տեսանկյունից ունի առանցքային նշանակություն: Բարձրագույն կրթության որակի կառավարումը բնութագրվում է որպես պետության կրթության կառավարման մարմինների և կրթության գործընթացում ներգրավված սուբյեկտների միջև համագործակցության համակարգ, որը երաշխավորում է տվյալ պետության կրթական համակարգի արդյունավետ գործառույթունն ու ինտեգրումը համաշխարհային կամ տարածաշրջանային կրթության տարածքներին՝ զուգահեռաբար ապահովելով սովորողների և շրջանավարտների մասնագիտական որակներն ու կարողությունները, աշխատաշուկայի կարիքներին համապատասխան մարդկային կապիտալը և դրա արդյունավետ կիրառման հնարավորությունները, ինչպես նաև բարձրագույն կրթության առանցքային դերակատարների ու շահակիցների վստահությունն ուսումնական գործընթացի և ուսումնառության վերջնարդյունքների նկատմամբ:

Յուրաքանչյուր ուսումնական հաստատություն զարգացող համակարգ է, և որակի կառավարման տեսանկյունից այն պետք է դիտարկվի իր եզակիության և ամբողջականության մեջ: Կրթու-

թյան որակի ապահովումը բուհի կամ կրթական ծրագրի որակի գնահատման, վերահսկման, պահպանման և բարելավման շարունակական գործընթաց է: Իսկ որակի կառավարումը բուհի կամ կրթական ծրագրի մակարդակում կանոնավոր իրականացվող կառավարչական գործընթացների ու միջոցառումների համակցություն է: Բարձրագույն կրթության որակի գնահատումն ու բարելավումն այն գործընթացներն են, որոնք էապես ազդում են բուհի մրցունակության և ազգային ու միջազգային մակարդակներում բուհի հեղինակության բարձրացման վրա: Բարձրագույն կրթության որակի կառավարումը դիտարկվում է որպես նպատակաուղղված, ամբողջական, համակարգված ներազդեցություն կրթական գործընթացի ընթացքի և դրա արդյունքների վրա՝ ուղղված բուհի վերջնարդյունքների և սահմանված չափանիշների ու չափորոշիչների միջև առավելագույն համապատասխանության ապահովմանը: Կրթության որակի կառավարումը մեթոդների և գործունեության տեսակների բազմաձևակարգակ համակարգ է, որն ապահովում է կրթության որակի հայտորոշման ու անհրաժեշտ փոփոխությունների իրականացումը: Որակի կառավարման համար հիմք են հանդիսանում արտաքին շահակիցների մշտադիտարկման արդյունքները և շրջանավարտների մասնագիտական որակների և հասարակության ու պետության կարիքների միջև համապատասխանության վերլուծությունը: Այսպիսով, մասնագիտական քննարկումների լայն շրջանակում դիտարկելով կրթության որակի կառավարման հասկացությունը՝ այն կարելի է սահմանել որպես պետության, կրթության կառավարման մարմինների, կրթության գործընթացի սուբյեկտների միջև կայուն համագործակցության համակարգ, որն ապահովում է տվյալ պետության կրթության համակարգի արդյունավետ գործառույթունն ու զարգացումը, հետևաբար նաև ուսումնառողների և շրջանավարտների մասնագիտական կոմպետենտությունն ու մրցունակությունը:

Ներկայումս ազգային և միջազգային մակարդակներում կրթության որակի կառավարման տարաբնույթ հայեցակետեր են ուսումնասիրվում: Չնայած կրթության որակի տարաբնույթ մեկնաբանություններին՝ սահմանումներում առկա են ընդհանրություններ, որոնք ամբողջացնելով կրթության որակի ապահովումը պետք է դիտարկել որպես.

- համապատասխանություն պետական չափանիշներին, չափորոշիչներին և առաջնահերթություններին,
- բուհի կանոնադրական նպատակների և կրթական ծառայությունների միջև համապատասխանություն,
- կրթության սպառողների կամ առանցքային ներքին (ուսումնառողներ, ժող կազմ) և արտաքին

(դիմորդներ, շրջանավարտներ, գործատուներ և այլն) շահակիցների գոհունակությունը:

Հարկ է նշել, որ գիտելիքահենք տնտեսության զարգացման և միջազգային զարգացման համատեքստում մրցունակ կրթության համակարգ համակարգ ու բուհեր ունենալու համար առաջնահերթ են համարվում հետևյալ երկու գործոնները՝ կրթության որակի կառավարման մրցունակ համակարգն ու գերազանցությունը խթանող կրթության որակի մշակույթը: Ստորև ներկայացված են այն հիմնական հատկանիշները, որոնք մրցունակ բուհ համարվելու կարևորագույն նախապայմաններից են (Altbach 2003). լավագույն ՊԴ կազմի ներգրավումն ու աշխատանքային լավագույն պայմանների ապահովումը, հետազոտություններում գերազանցության ապահովումը, ակադեմիական ազատությունն ու մտավոր գործունեության գրավչությունը, բուհի հիմնախնդիրների կարգավորման գործընթացում ակադեմիական հանրության ներգրավվածությունն ապահովող կառավարման գործուն համակարգը, կրթության, հետազոտության և գիտության ոլորտների համակցումը, ինչպես նաև բուհի մնացյալ գործառույթները ֆինանսավորելու բավարար միջոցները, ուսումնառողների և շրջանավարտների զբաղվածության բարձր մակարդակը:

Յուրաքանչյուր բուհի գործունեության արդյունավետության բարձրացման կարևորագույն պայմաններից է մատուցվող կրթական ծառայությունների մրցունակության բարձրացումը: Հետևապես կարևոր է նաև մրցունակություն հասկացության մեկնաբանությունը: Մասնագիտական գրականության ուսումնասիրությունը փաստում է, որ բուհի մրցունակություն հասկացության մեկնաբանման վերաբերյալ բացակայում է համընդհանուր մոտեցումը: Ըստ Ռոմանովայի (Романова 2005: 61)՝ բարձրագույն ուսումնական հաստատության մրցունակությունը սահմանվում է որպես բուհի առաջընթացն ապահովող կարևորագույն գործոն, որի միջոցով որոշվում է վերջինիս դերը կրթական ծառայությունների շուկայում և նմանատիպ ծառայություններ մատուցող այլ հաստատությունների շրջանակում: Անկախ այն հանգամանքից, թե մրցունակությունը որ օբյեկտի բնութագրման համար է կիրառվում, այն օգտագործվում է որպես այդ օբյեկտի՝ մրցակցությանը դիմակայելու ներուժ և/կամ իրական ունակությունների ամբողջություն: Մրցունակությունը տվյալ արտադրանքի և/կամ ծառայության ունակությունն է դիմակայելու մրցակցությանը շուկայում նմանօրինակ այլ արտադրանքների և/կամ ծառայությունների հետ համեմատության պայմաններում (Зайцева 2018: 13):

Մրցունակությունը բուհի կրթական գործունեության առաջատար ցուցանիշներից է, որը վճռորոշ է բուհի ներկա և հեռանկարային վիճակը գնա-

հատելու և շուկայի թիրախավորված հատվածներում առաջատարի դերն ու դիրքը պահպանելու գործում: Բարձրագույն ուսումնական հաստատության մրցունակությունը վերջինիս ներունակությունն է.

- պատրաստելու այնպիսի մասնագետներ, որոնք մրցունակ են իրենց մասնագիտական գիտելիքներով, հմտություններով ու ֆունկցիոնալ գրագիտությամբ և մի շարք այլ մրցակցային առավելություններով կարող են մասնագիտական գործունեություն ծավալել ներքին և արտաքին աշխատաշուկաներում.

- հանդես գալու տվյալ ոլորտում մրցակցային նորարարությունների մշակմամբ և առաջադրմամբ.

- վարելու արդյունավետ քաղաքականություն գործունեության տվյալ ոլորտում:

Բարձրագույն կրթության մրցունակության որոշ բաղադրիչներ էապես նպաստում են բուհերի հաջողության ապահովմանը: Դրանցից են.

- *ակադեմիական համբավը*, որը վերաբերում է ակադեմիական հանրության ներկայացուցիչների, գործատուների, ուսումնառողների և բուհերի այլ առանցքային շահակիցների շրջանում տվյալ ուսումնական հաստատության ընկալմանը և բարի համբավի պահպանմանը.

- *հետազոտական արդյունքները*, որոնք ներառում են բուհի գիտահետազոտական արդյունքների, արտոնագրերի, գիտության ֆինանսավորման որակն ու ծավալը, ներառյալ գիտական հետազոտությունների քանակը, որակը և ազդեցությունը՝ ազդեցության բարձր գործակից ունեցող պարբերականներում կամ ամսագրերում հրատարակումները, հրատարակումների մեջբերումների ինդեքսը, գիտական դրամաշնորհները և մրցանակները.

- *դասավանդման որակը*, որը ներառում է ՊԴ կազմի որակավորումները, ուսումնառողներին տրամադրվող կրթական ծառայությունների ու աջակցության մակարդակը, կրթական ծրագրերի արդիականությունն ու արդյունավետությունն ապահովող մասնագիտական մեթոդներն ու մոտեցումները.

- *հասարակական պատասխանատվությունը և առաջնորդությունը*, որը ներառում է մասնագիտական ներդրումներն ակադեմիական համայնքում և դրա զարգացմանը միտված նախաձեռնություններում, օրինակ՝ հանձնաժողովներում, խմբագրական խորհուրդներում կամ մասնագիտական կազմակերպություններում գործունեությունը, ուսումնառողներին և գործընկերներին մեթորության տրամադրումն ու կրթագիտական գործունեության իրականացումը.

- *կրթական միջավայրի առկա բաղադրիչները*. ֆինանսական ռեսուրսները, ինստիտուցիոնալ

www.aradaradutyjournal.com

ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

ռեսուրսները տեխնոլոգիաները և ենթակառուցվածքները.

- **ուսումնառողներին և պրոֆեսորադասախոսական կազմին տրամադրվող աջակցության մակարդակը և որակը**, ներառյալ կարիերայի ուղղորդումը, խորհրդատվությունը, մենթորությունը և մասնագիտական զարգացումը.

- **լրացուցիչ ֆինանսական ռեսուրսներ ներգրավելու բուհի ներուճակությունը**, որը ենթադրում է ֆոնդիայթափման ջանքերը, անձեռնմխելի ֆոնդերը, հետազոտական դրամաշնորհները, արդյունաբերության ոլորտի հետ համագործակցությունն ու արտաքին ֆինանսավորման այլ ձևերը:

Բուհի մրցունակությունը պետք է դիտարկել որպես տվյալ ժամանակահատվածում հաստատության համընդհանուր բնութագիր, որը ենթադրում է հետևյալ հինգ փոխկապակցված բաղադրիչների՝ կադրային, ֆինանսատնտեսական, մարքեթինգային, նյութատեխնիկական, սոցիալ-քաղաքական ցուցանիշների ամբողջություն և դրանց ապահովման բավարար մակարդակ: Մրցունակությունը ենթադրում է նաև այն, որ բուհը կարողանում է արագորեն հարմարվել և արձագանքել արտաքին միջավայրի գործոններին և խուսափել ներքին ճգնաժամներից:

Պետական մակարդակում բարձրագույն կրթության մրցունակության գնահատումը բարդ խնդիր է, որը ներառում է մի քանի փոխկապակցված գործոն: Այդ մրցունակությունը գնահատելու միասնական մեթոդաբանություն կիրառելը դժվար է, սակայն մի քանի չափումներ և ցուցանիշներ կարող են օգտագործվել պետության բարձրագույն կրթության համակարգի ընդհանուր մրցունակությունը գնահատելու համար: Մասնավորապես ակադեմիական հեղինակությունը գնահատելու տարբեր գործիքներ կան, որոնցից են.

- **համաշխարհային բուհերի վարկանիշները**. այս վարկանիշները ամեն տարի հրապարակվում են տարբեր կազմակերպությունների կողմից, ինչպիսիք են QS World University Rankings, Times Higher Education World University Rankings և Academic Ranking of World Universities (ARWU) գլոբալ վարկանշային ցանցերը: Վերջիններիս ցանկում բուհերի ընդգրկման ժամանակ հաշվի են առնվում տարբեր գործոններ, ինչպիսիք են հետազոտության արդյունքները, ՊԳ կազմի որակը, ինստիտուցիոնալ ռեսուրսները և հեղինակությունը.

- **հետազոտության արդյունքների մեջբերումները**. մեջբերումները հետազոտության արդյունքների ազդեցության և որակի չափման միավորներ են: Բուհերը, որոնք աչքի են ընկնում բարձրակարգ և բարձր ազդեցության գործակից ունեցող ամսագրերում մեջբերումների մեծ քանակությամբ, համարվում են բարձր վարկանիշ ունեցող ուսումնական հաստատություններ.

- **փոխգնահատման հարցումները**. այս հարցումներն անցկացվում են այնպիսի կազմակերպությունների կողմից, ինչպիսիք են US News & World Report-ը և QS World University Rankings-ը: Դրանք ներառում են ակադեմիական հանրության ներկայացուցիչների և փորձագետների շրջանում անցկացված հարցումների արդյունքները, որոնք հիմնված են հետազոտության և դասավանդման ոլորտներում բուհերի հեղինակության վրա.

- **գործատուների հարցումները**. այս հարցումների շրջանակում գործատուները գնահատում են բուհերին՝ հիմնվելով շրջանավարտների որակի և նրանց հետ աշխատելու իրենց փորձի վրա, ինչպես նաև գնահատելով կրթական ծրագրերի արդիականությունը, դրանց համապատասխանությունը աշխատաշուկայի պահանջներին, այդ ծրագրերի հեռանկարները կադրային պահանջարկի տեսանկյունից: Գործատուների ներգրավվածությունը կարող է օգտագործվել որպես բուհի գործունեության, այդ թվում՝ հետազոտության և դասավանդման արդյունքների նկատմամբ հետաքրքրության և ներգրավվածության մակարդակի ցուցանիշ.

- **ուսումնառողների գոհունակության վերաբերյալ հարցումները**. այս հարցումների շրջանակում ուսումնառողները գնահատում են իրենց բուհը՝ հաշվի առնելով կրթական ծրագրերի (նրա առանձին դասընթացների) բովանդակությունից, դասավանդման որակից, ռեսուրսներից և օժանդակ ծառայություններից իրենց բավարարվածության (գոհունակության) մակարդակը.

- **միջազգայնացման չափումները**. սա ենթադրում է բուհի միջազգային գործընկերության մակարդակի, միջազգային ուսումնառողների թվաքանակի և միջազգային հետազոտական համագործակցության մակարդակի վերլուծությունը:

Բուհերի մրցունակությունը գնահատվում է ոչ միայն կրթական ծառայությունները սպառողների (ուսումնառողներ, ծնողներ, շրջանավարտներ, գործատուներ), այլև այն արտադրողների (պրոֆեսորադասախոսական և վարչական կազմ) կողմից: Գործնականում բուհերի մրցունակությունը գնահատվում է հետևյալ հիմնական չափանիշներով, որոնց համառոտ բնութագրերը ներկայացված են ստորև.

- **մասնագետների պատրաստման գործընթացի վրա ազդող պայմանների որակ**. այն ենթադրում է աշխատակազմի և հատկապես ՊԳ կազմի մասնագիտական և մանկավարժական պատրաստվածությունն ու դրա ազդեցությունը կրթության որակի վրա, բուհի տեղեկատվական, գիտամեթոդական, նորմատիվ-իրավական և նյութատեխնիկական հագեցվածությունը, կրթական և կառավարչական գործընթացներն ապահովող ակադեմիական միջավայրի այլ առանցքային ցուցանիշներ.

www.aradaradatumjournal.com

• **պետական կրթական չափորոշիչների ապահովման որակը.** պետական կրթական չափորոշիչը նորմատիվ է, որը սահմանում է կրթական ծրագրերի բովանդակության պարտադիր նվազագույնը, սովորողների ուսումնական բեռնվածության առավելագույն ծավալը և շրջանավարտներին ներկայացվող որակական պահանջները: Այս համատեքստում պետական կրթական չափորոշիչները կրթության որակի գնահատման հիմքն են և կրթության որակի կառավարման գործիք: Ուսումնական գործընթացներում պետական կրթական չափորոշիչներին համապատասխանության ապահովման արդյունավետության գնահատման եղանակներից են՝ կրթական ծրագրերի վերլուծությունը, տվյալ ոլորտի մասնագետներից կազմված անկախ փորձագիտական խմբերի կողմից կրթության բովանդակության գնահատումն ու դրա նկատմամբ վերահսկողությունը:

• **աշխատաշուկայում պահանջարկ ունեցող մասնագետների պատրաստման որակը.** այս ոլորտում գնահատումը կարող է իրականացվել հաշվի առնելով բուհի շրջանավարտների որակավորման մակարդակը: Որակավորումն ամփոփիչ ատեստավորման արդյունքում մասնագիտական որակավորման բնութագրին անձի համապատասխանությունը հավաստող կարգավիճակ է, որը շնորհվում է համապատասխան փաստաթղթով: Որակավորման գնահատումը հնարավոր է իրականացնել հատուկ մասնագիտական քննությունների ընթացքում, որի պահանջները որոշվում են մասնագիտական գործունեության առանձնահատկություններով և գործնական աշխատանքին անհրաժեշտ գիտելիքների, կարողությունների, հմտությունների տիրապետման մակարդակով: Առավել հստակ գնահատական կարելի է ստանալ գործունեության արդյունավետության առանցքային ցուցանիշների միջոցով:

Անդրադառնալով բուհի մրցունակության հիմնահարցերին՝ պետք է նշել, որ մրցունակությունը ձևավորող հատկանիշներից է մատուցվող ծառայությունների գրավչությունը: Դա ծառայությունների հատկանիշների ամբողջությունն է՝ գրավելու սպառողների ուշադրությունը և դրական վերաբերմունք ձևավորելու այդ ծառայությունների նկատմամբ: Ըստ այդմ, ծառայության գրավչությունը կարելի է ներկայացնել սպառողների կողմից ներկայացվող գնի և ծառայության իրական գնի հարաբերակցությամբ.

$$Գգ = \text{Պգ} : \text{Ծգ}$$

- որտեղ՝
- Գգ - ծառայության գրավչության գործակից
- Մգ - սպառողների կողմից ներկայացվող գին (պահանջարկի գին)
- Ծգ - ծառայության իրական գին
- Այլ կերպ ասած՝ ծառայության գրավչությունը

ներկայացնում է տվյալ ծառայության որակը վճարված գումարի դիմաց: Որքան բարձր է այդ ծառայության որակը, և ցածր է գինը, այնքան այն ավելի գրավիչ է սպառողների համար: Մատուցվող կրթական ծառայությունների մրցունակությունն ու սպառողների բավարարվածությունը փոխկապակցված ցուցանիշներ են: Պետք է նշել, որ ծառայությունների մրցունակությունը սպառողների համար տվյալ հաստատության կողմից մատուցվող ծառայությունների բարձր գրավչությունն է նմանատիպ ծառայություններ մատուցող այլ հաստատությունների հետ համեմատության պայմաններում:

Պարբերաբար վերանայելով և արդիականացնելով որակի ապահովման ներքին համակարգերը՝ բուհերը կարող են ամրապնդել իրենց մրցունակ դիրքերն ու շարունակել բարձրորակ կրթություն տրամադրել ուսումնառողներին: Բուհի որակի ներքին ապահովման համակարգերի մրցունակությունը գնահատելու հատուկ միասնական բանաձև չկա, քանի որ գնահատման գործընթացը կարող է տարբեր լինել՝ կախված գնահատման համատեքստից և նպատակներից: Այնուամենայնիվ, առկա են որոշ ընդհանուր բաղադրիչներ, որոնք կարելի է հաշվի առնել՝ բուհի որակի ներքին ապահովման համակարգերի արդյունավետությունն ու մրցունակությունը գնահատելիս: Դրանք են.

• **նպատակներ և խնդիրներ.** բուհի որակի ներքին ապահովման համակարգի նպատակների և խնդիրների սահմանում: Սա ներառում է բուհի առաքելության, տեսլականի և արժեքների, ինչպես նաև որակի ապահովման հատուկ նպատակների և խնդիրների ընկալումը.

• **որակի չափանիշներ և ցուցանիշներ.** որակի չափանիշների և ցուցանիշների սահմանում: Սա կարող է ներառել այնպիսի ցուցանիշներ, ինչպիսիք են առանցքային շահակիցների գոհունակությունը մատուցվող կրթական ծառայություններից, կրթական վերջնարդյունքները, հետազոտության արդյունքները և հավատարմագրման կարգավիճակը.

• **գնահատման մեթոդներ.** գնահատման համապատասխան մեթոդաբանության մշակումն ու մեթոդների որոշում: Սա կարող է ներառել հարցումներ, հարցազրույցներ, ֆոկուս խմբեր, տվյալների վերլուծություն և այլ բուհերի հետ համեմատական վերլուծություններ (բենչմարքինգ).

• **շարունակական բարելավում.** որակի ներքին ապահովման մրցունակ համակարգի հիմնական բաղադրիչը շարունակական բարելավման վրա կենտրոնացումն է: Սա ենթադրում է համակարգի կանոնավոր վերանայում, արդիականացում և բարելավում՝ երաշխավորելու, որ այն արդյունավետ է և համապատասխան բուհի առաքելությանը, ռազմավարական նպատակներին և խնդիրներին.

www.ardaradutyunjournal.com

ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

• *շահակիցների ներգրավվածություն.* բուհի որակի ներքին ապահովման համակարգի մրցունակության գնահատման մեկ այլ կարևոր բաղադրիչ է հաղորդակցումը և հետադարձ կապը շահակիցների հետ: Շահակիցների հետադարձ կապը կարող է հստակ պատկերացումներ տալ համակարգի արդյունավետության մակարդակի և բարելավման ենթակա ոլորտների վերաբերյալ: Այդ նպատակով՝ բուհը պետք է ապահովի իր առանցքային շահակիցների ներգրավվածությունը կրթական և կառավարչական գործունեության վերանայման, գնահատման ու բարելավման գործընթացներում (այդ թվում՝ որոշումների կայացման գործընթացում):

Հարկ է նշել, որ որակյալ կրթության վերաբերյալ պատկերացումները խիստ տարբեր են մաս կրթության շահակիցների շրջանում: Կրթական ծառայություններ սպառողները և արտադրողները օգտագործում են վերջնարդյունքների գնահատման տարբեր չափանիշներ: Կրթության համակարգը՝ որպես տնտեսության մրցունակությունը ձևավորող օղակ, պետք է հաշվի առնի հատկապես տնտեսության զարգացման մակարդակի պահանջները, և այս առումով ապահովի գիտելիքների, կարողությունների և հմտությունների բավարար մակարդակը, մասնագետների պահանջվող քանակի վերաբերյալ աշխատաշուկայի կարիքները, դիմորդների կարիքներն ու պահանջները:

Պետք է նշել, որ կրթական ծառայությունների պլանավորումն ու իրականացումը բավարար չեն երաշխավորելու համար, որ բուհն իր կողմից իրականացվող կրթական ծրագրերով կարող է ապահովել մրցունակության բավարար մակարդակ: Հետևապես, բուհի մրցունակության բարձրացման համար անհրաժեշտ է իրականացնել մի շարք գործառնություններ, որոնք մասնավորապես ուղղված են սպառողների պահանջների ու կարիքների բավարարմանը:

Դիտարկելով բուհի մրցունակությանն առնչվող տեսական դրույթներն ու գործնական մոտեցումները՝ պետք է նշել, որ այդ պահանջները հիմնականում համընկնում են: Դրանցից են՝ մատուցվող ծառայությունների որակը, բուհերի և առանձին դեպքերում կրթական ծառայությունների համբավը և վարկանիշը, մատուցվող կրթական ծառայությունների տարբերակվածությունը, յուրօրինակությունն ու բազմազանությունը, կրթական ծառայությունների արժեքը, կրթական և գիտական գործընթացների նյութական և մեթոդական օժանդակությունը:

Կրթական ծառայություններ մատուցող հաստատությունների միջև մրցակցության սրումը ձևավորում է անհրաժեշտություն ոչ միայն հաշվի առնելու շահակիցների կարիքներն ու պահանջումները, այլև մատուցվող ծառայությունների մի-

ջոցով ազդելու նրանց գոհունակության մակարդակի վրա: Սա նշանակում է կրթական ծառայություններ արտադրողների և սպառողների միջև ակտիվ համագործակցությունը կարևոր է կրթական ծառայությունների որակի ապահովման տարբեր բաղադրիչների բարելավման գործընթացում:

Ուսումնառողների գոհունակության/բավարարվածության դինամիկան կրթական ծառայությունների գնահատման կարևորագույն կողմնորոշիչներից է: Ուսումնառության նախնական փուլում ուսումնառողները չեն կարող լիարժեք կերպով իրենց կարիքների և կրթական ծառայությունների միջև համեմատություն իրականացնել, մինչդեռ ուսումնառության ավարտին գոհունակությունը կարող է ձևավորվել հետևյալ բաղադրիչների ամբողջության վերլուծության արդյունքում՝ կրթության բովանդակության յուրացում, ուսումնառության արդյունքում ուսումնառողների կարողությունների և հմտությունների զարգացում, սպառողների բավարարվածությունը ընտրված կրթական ծրագրից, կրթական ծրագրի՝ ռեսուրսներով ապահովվածություն, բուհի համբավ և վարկանիշ:

Որակի ներքին ապահովման համակարգերն էական նշանակություն ունեն բարձրագույն կրթության մրցունակության ապահովման գործում: Նպաստելով որակի շարունակական բարելավման մշակույթի ամրապնդմանը, ապահովելով համապատասխանությունը չափանիշներին և կանոնակարգերին, ինչպես նաև խթանելով թափանցիկությունն ու հաշվետվողականությունը՝ բուհերը կարող են բարձրացնել ակադեմիական գերազանցության իրենց համբավը, ներգրավել և պահպանել լավագույն տաղանդներին և մնալ մրցունակ համաշխարհային բարձրագույն կրթության տարածքում:

Բուհի որակի ներքին ապահովման համակարգերի արդյունավետության գնահատումը չափազանց կարևոր է՝ երաշխավորելու, որ հաստատությունը բարձրորակ կրթություն է իրականացնում և շուկայում պահպանում է իր մրցակցային դիրքերը: Այդ համակարգերի արդյունավետությունը գնահատելիս հարկ է հաշվի առնել մի քանի հիմնական գործոններ և առաջնահերթորեն ուսումնասիրել բուհի քաղաքականությունն ու ընթացակարգերը՝ վստահեցնելու, որ դրանք հստակորեն սահմանված են և համահունչ են հաստատության նպատակներին: Այդ քաղաքականությունները և ընթացակարգերը պետք է պարբերաբար վերանայվեն և լրամշակվեն՝ երաշխավորելու, որ դրանք համապատասխան և արդյունավետ են՝ սահմանված արդյունքներին հասնելու համար: Բացի այդ, կարևոր է գնահատել բուհի որակի ներքին ապահովման համակարգերի արդյունավետությունը՝ ելնելով դրա արձանագրած արդյունքներից: Սա ենթադրում է ներքին աուդիտի և մշտադիտարկումներ-

www.aradadatuynjournal.com

րի արդյունքների ուսումնասիրությունը՝ բացահայտելու բարելավման ենթակա ոլորտները: Այն նաև ներառում է ուսումնառողների արձագանքների և այլ համապատասխան տվյալների վերլուծություն՝ գնահատելու բուհում դասավանդման և ուսման գործընթացների արդյունավետությունը: Ավելին, պետք է գնահատվի բուհի կարողությունը՝ արձագանքելու արտաքին այնպիսի փոփոխություններին և մարտահրավերներին, ինչպիսիք են պետական քաղաքականության փոփոխությունները կամ նոր տեխնոլոգիաների ի հայտ գալը: Ընդհանուր առմամբ, բուհի որակի ներքին ապահովման համակարգերի արդյունավետության խորքային գնահատումը կարող է երաշխավորել, որ հաստատությունը մրցունակ է, ներգրավում և պահպանում է բարձրակարգ ուսումնառողների, ինչպես նաև թողարկում է շրջանավարտներ, որոնք աշխատաշուկայում կլինեն կարողունակ և մրցունակ մասնագետներ:

Հարկ է նշել նաև, որ բուհերի որակի ներքին ապահովման համակարգերի արդյունավետության

գնահատումը միտված է երաշխավորելու, որ բուհերը բարձրորակ կրթական ծառայություններ են մատուցում և շուկայում մրցակցային դիրքերն է պահպանում: Սա ներառում է բուհերի քաղաքականության և ընթացակարգերի, որակի ներքին ապահովման անձնակազմի հմտությունների ու ռեսուրսների, ինչպես նաև սահմանված արդյունքներին հասնելու համար որակի ապահովման համակարգերի արդյունավետության գնահատումը: Կարևոր է նաև հաշվի առնել արտաքին գործոնները, որոնք կարող են ազդել բուհերի՝ որակյալ կրթություն տրամադրելու ներունակության վրա: Այս գործոնների խորքային և պարբերական գնահատումը կարող է օգնել բուհերին բացահայտել բարելավման ենթակա ոլորտները և կատարել անհրաժեշտ փոփոխություններ՝ կրթության և կրթական ծառայությունների որակը բարձրացնելու համար՝ այդպիսով խթանելով բարձրագույն կրթության մրցունակությունը և մրցակցային դաշտում բուհերի կայուն դիրքը:

ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՅԱՆԿ

1. Altbach P. G., The Costs and Benefits of World-Class Universities, International Higher Education, Fall 2003.
2. Brockerhoff, L., J. Huisman, and M. Laufer. 2015. Quality in Higher Education: A Literature Review. Ghent: Centre for Higher Education Governance.
3. Đonlagić S., Fazlić S., Quality Assessment in Higher Education using the SERVQUAL Model, Management 20(1), 2015, pp. 39-57.
4. Kireeva, N.S., Slepenskova, E.V., Shipunova, T.S. 2017. Competitiveness of the National Education System as a Factor Ensuring the Global Competitiveness of the Country. Economics of Education. Number 6.
5. Krause, K.-L. 2012. Addressing the Wicked Problem of Quality in Higher Education: Theoretical Approaches and Implications. Higher Education Research and Development 31 (3).
6. Sahney S., Banwet D. K., Karunes S., An Integrated Framework of Indices for Quality Management in Education: A Faculty Perspective, The TQM Journal 20 (5), 2008, pp. 502-519.
7. Schindler, L., S. Puls-Elvidge, H. Welzant, and L. Crawford. 2015. Definitions of Quality in Higher Education: A Synthesis of the Literature. Higher Learning Research Communications 5 (3).
8. Зайцева С.А, Управление качеством, Москва, Кнорус, 2018, 422 с.
9. Романова И. Б., Управление конкурентоспособностью высшего учебного заведения, Ульяновск, Средневолжский научный центр, 2005.

www.aradaradatutyunjournal.com

Ռոբերտ Խաչատրյան

Департамент образования и знаний, Абу-Даби (АДЕ), ОАЭ
Начальник отдела политики высшего образования,
кандидат филологических наук, доцент

РЕЗЮМЕ

*Роль систем управления качеством вуза в обеспечении
конкурентоспособности высшего образования*

Роль высшего образования в стимулировании социально-экономического развития является крайне важной, так как вузы выступают в качестве центров создания, распространения и сохранения знаний. С целью развития человеческого капитала и поддержки устойчивого развития, вузы должны стремиться к улучшению качества образования. Это подразумевает комплексный процесс, охватывающий все аспекты высшего образования и направленный на культуру непрерывного совершенствования и укрепления конкурентоспособности вузов. В экономике, основанной на знаниях, управление качеством образования становится весьма значимым, особенно в обеспечении конкурентоспособности вузов. Сталкиваясь с новыми вызовами на глобальном уровне, университеты стремятся повысить свою эффективность и уделять приоритетное внимание качеству образования для преодоления данных препятствий. Масштаб образовательных и научно-исследовательских мероприятий имеет жизненно важное значение для конкурентоспособности университетов на рынке труда и образовательных услуг, а также для укрепления их репутации и долгосрочного развития. В данной статье исследуются теоретические принципы обеспечения качества в высшем образовании, а также анализируются характеристики конкурентоспособности высшего образования и их взаимосвязь с внутренними системами обеспечения качества. Кроме того, статья рассматривает общие черты и факторы, определяющие эффективность систем управления качеством в вузах, акцентируя внимание на актуальности данного понятия в рамках стратегического управления вузов.

Ключевые слова: экономика знаний, конкурентоспособность высшего образования, конкурентоспособность вуза, качество высшего образования, внутренняя система обеспечения качества.

Robert Khachatryan

The Abu Dhabi Department of Education and Knowledge (ADEK)
Manager of Higher Education Policy Section, UAE,
PhD, Associate Professor

SUMMARY

*The role of universities quality management systems in ensuring
the competitiveness of higher education*

The role of higher education in fostering socio-economic growth is crucial, as universities function as hubs for generating, disseminating, and preserving knowledge. To cultivate human capital and encourage sustainable development, higher education institutions (HEIs) must persistently endeavor to elevate educational quality. This entails a multifaceted process encompassing all aspects of higher education, aiming to a culture of continuous improvement and boost the competitiveness of the HEIs. In knowledge-driven economies, managing educational quality has gained paramount importance, particularly in securing the competitiveness of universities. As universities confront novel challenges in the global landscape of competitiveness, they strive to enhance their performance and prioritize educational quality to tackle these hurdles. The caliber of educational and research endeavors is vital for universities' competitiveness in the labor and education services market, as well as for augmenting their reputation and long-term development. This article explores the theoretical underpinnings of quality assurance in higher education, scrutinizing the attributes of competitiveness in higher education and their connections to internal quality assurance systems. Additionally, the article explores commonalities and determinants of the efficiency of internal quality management systems at universities, emphasizing the relevance of this notion in university strategic university management.

Key words: knowledge-based economy, competitiveness of higher education, university competitiveness, quality of higher education, internal quality assurance system.

Բնագիրը ներկայացվել է 14.04.2023թ.

Ընդունվել է տպագրության 28.04.2023թ.

Հոդվածը երաշխավորել է տպագրության (գրախոսվել է) տնտեսագիտության դոկտոր, պրոֆեսոր Է. Ղազարյանը